

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh398>

TÜRKÇE TARİH METİNLERİNDE ADLAŞTIRMA TEMEL ALINARAK SÖZBİLİMSEL KİPİN SAPTANMASI

Bilge ÖZTÜRK*

Abstract

The Technology of History, which is used in coding historical texts, aiming at distancing the recoverable past from story, evolves these texts from narrative to argumentation rhetorical mode, or from more concrete to more abstract. This study questions whether or not this evolution function and the rhetorical modes preferred in historical texts can be defined taking nominalisation, which is the most common means of coding abstraction and distancing, as a criterion. The results of the study show that, the frequency and the functions of the nominalisations which were analysed within the framework of Systemic Functional Linguistic and in the scope of a sampling comprising of texts obtained from the textbooks used in primary education in Turkey, can be used as a criterion in defining the preferred rhetorical mode in the historical texts.

Keywords: *The discourse of history, Technology of History, Nominalization, Narrative, Argument, Transitivity System.*

The Determination of Rhetorical Mode on the basis of Nominalization in Turkish History Texts

Özet

Geçmiş ‘yaşama döndürmek’ten ziyade, insanların yaptıklarıyla, yazıya dökülenler arasındaki mesafeyi arttırmayı amaçlayan tarih metinlerinde kullanılan tarih teknolojisi, bu metinleri anlatı sözbilimsel kipinden savlama sözbilimsel kipine, bir başka deyişle somuttan soyuta doğru dönüştürmektedir. Bu çalışmanın amacı tarih teknolojisinin bu dönüştürme işlevinin, soyutlamanın en sık kullanılan dilsel kodlayıcısı olan adlaştırma yapıları temel alınarak belirlenip belirlenemeyeceğini sorgulamaktadır. Adlaştırma yapılarının kullanım sıklıkları ve işlevleri göz önünde bulundurularak tarih

---

* Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü.

metinlerinde yeğlenen sözbilimsel kipi, “Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi” çerçevesinde ve Türkiye’de ilköğretim (6. sınıf) ve ortaöğretim düzeyinde (Lise 3. sınıf) okutulan tarih metinleri kapsamında belirlemeyi amaçlayan bu çalışma, adlaştırmının sözbilimsel kiplerin belirlenmesinde bir ölçüt olarak kullanılabileceğini göstermiştir.

Anahtar Sözcükler: *Tarih Söylemi, Tarih Teknolojisi, Anlatı Sözbilimsel kipi, Savlama sözbilimsel kipi Adlaştırma, Geçişlilik Dizgesi.*

Giriş

Tarih, geçmişi ‘yaşama döndürmek’ten öte, insanların yaptıklarıyla, yazıya aktarılanlar arasındaki mesafeyi arttırmayı amaçlamaktadır. Araştırmalar, tarihin, özellikle yazıya döküldüğünde, insanların ve olayların bir açıklaması olmaktan çok uzaklaştığını ve artık ne bir öykü özelliği taşıdığını ne de insanlar hakkında olduğunu göstermektedir. Olguların düzenlenmesi, yorumlanması ve genelleştirilmesi sürecinde insan katılımcılar silinir, eylemler nesnelere dönüşür ve zamanda sıralılık zaman içinde donmuş bir sahneye dönüşür (Eggs, Wignell ve Martin, 1993: 75).

Bu çalışmada genel itibarıyla tarih söyleminde, özelde ise Türkçe tarih metinlerinde yeğlenen sözbilimsel kipi saptanmasında adlaştırma olgusu temel alınacak ve bu dilsel yapılar incelenerek tarih metinlerinde sözbilimsel kipi belirlenip belirlenemeyeceği tartışılacaktır. Adlaştırmının temel ölçüt olarak seçilmesinde Coffin’in (2000, 2004, 2006) ‘tarih ders kitaplarındaki metinlerde, İlköğretim düzeyinden Ortaöğretim düzeyine geçildikçe adlaştırma yapılarının ortaya çıktığı ve bu yapıların giderek arttığı’ bulgusu önemli rol oynamaktadır. Burada sözü edilen “Adlaştırma” olgusu, Halliday’in dilbilgisel bir ulamın başka bir ulamla yer değiştirmesi olarak tanımladığı “Dilbilgisel Eğretileme” kavramının en yaygın görünümü olarak kabul edilmektedir. Yani bilimsel metinlerde sıkça başvurulan adlaştırma, temelde başka dilbilgisel birimlerle ifade edilen bilginin belli bir amaç doğrultusunda ad ya da AÖ biçiminde ifade edilmesidir (Martin, 1991).

- (1) a. Osmanlı ordusu yenildi çünkü bazı birlikler Timur tarafına geçti.
- b. **Bazı birliklerin Timur tarafına geçmesi Osmanlı Ordusunun yenilmesine neden oldu**

Örnek (1)'de

- (a)'da yer alan iki tümce tek bir tümce (b) haline dönüşmüştür
- (a)'daki tümcelerin “Kılıcı”ları (b)'de olayları gerçekleştiren katılımcılar olmaktan uzaklaşmışlardır.
- (a)'daki tümceler arasındaki mantıksal bağlayıcı *çünkü, neden ol-* eylemiyle gerçekleştirilmiştir.
- (a)'da yer alan *yenil-* ve *geç-* eylemleri de (b)'de Ad'a dönüşmüşler ve bu tümcenin katılımcıları haline gelmişlerdir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de İlköğretim ve Ortaöğretim düzeyinde okutulan tarih metinlerinde karşılaşılan *adlaştırma* olgusunun bu metin tiplerinin sözbilimsel kipini belirlemede bir ölçüt olarak işleyip işlemediğini incelemektir.

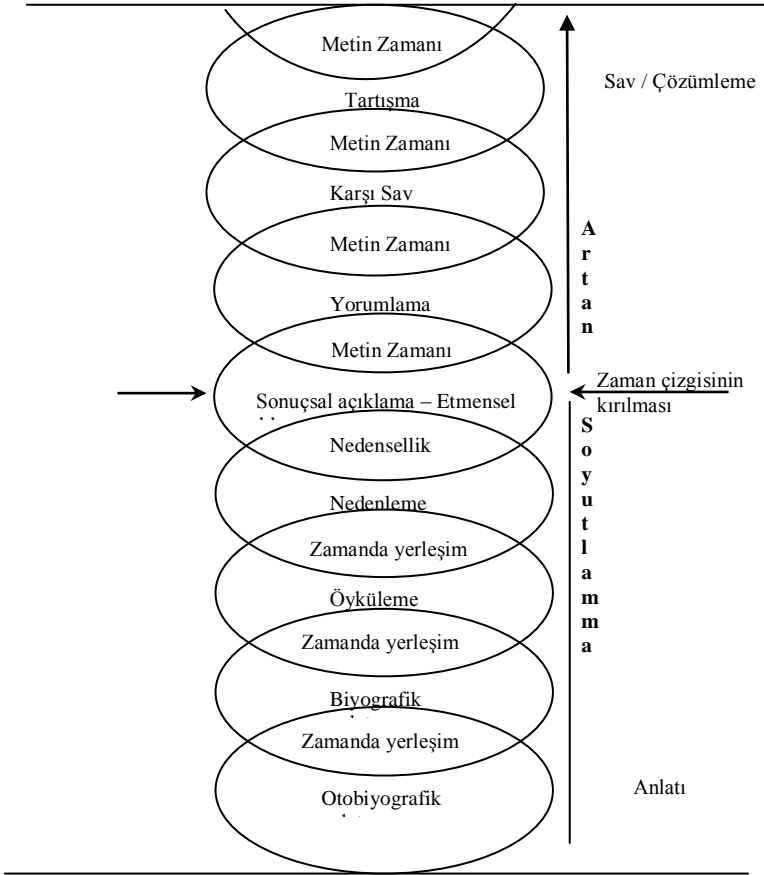
Tarih Söyleminin Sözbilimsel Kipleri

Coffin (1997), tarih söyleminin tarihsel gerçekliği kurgulayan ve biçimlendiren iki sözbilimsel kipten oluştuğunu ileri sürmektedir:

(i) *Anlatı*

(ii) *Savlama*.

“Dış dünyada dizimsel olarak düzenlenmiş nedensel ilişkilerin dil aracılığıyla kodlanması şeklinde tanımlanan (Onega ve Landa, 1996) Anlatı kipi, tarihsel olguları kaydetmenin yanı sıra, yeni bilgi üretimini de sağlamaktadır. Ayrıca bu kip, yapısal olarak dış zamanı temel alır ve insan Kılıcılığını ön plana çıkarır. Oysa geçmiş olayları, insan Kılıcılar üzerine odaklamak yerine karmaşık siyasi, ekonomik ve toplumsal süreçler içinde ele alan Savlama kipi (Burke, 1991: 235), yorumlamaya dayalıdır ve insan Kılıcılığını örtükleştirerek süreçleri önceler. Bu iki sözbilimsel kip de kendi içinde sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre, Kaydedici türler olarak tanımlanan Otobiyografik, Biyografik, Öyküleme ve Nedenleme metin tipleri Anlatı kipinin yapısal özelliklerini taşıırken; Açıklama, Tartışma, Karşı Sav gibi metin tipleri, Savlama kipinin yorumlama özelliğini paylaşır (Coffin, 1997). Coffin (2006: 423), tarih ders kitaplarında düzey yani kitabın okutulduğu seviye arttıkça adlaştırma yapılarının da arttığını ve adlaştırmanın Savlama türlerinin ortak özelliği haline geldiğini ileri sürmektedir. Aşağıda Coffin’in bu saptaması, bir Şekil üzerinde gösterilmiştir:

Şekil 1. Tarih metin türleri ve metin tipleri

Şekil(1)'de Anlatı sözbilimsel kipinden Savlama sözbilimsel kipine doğru gidildikçe, soyutlamanın, yani adlaştırmanın arttığı görülmektedir. Bu Şekil'den hareketle, bu çalışmada da İlköğretim düzeyinde okutulan tarih metinlerinde 6. sınıftan 11. sınıfa doğru adlaştırma oranlarında bir artış sergilenip sergilenmediği; buna bağlı olarak da bu metinlerde yeğlenen sözbilimsel kipin ne olabileceği tartışılacaktır.

Dilbilgisel Eğretileme Olarak Adlaştırma

Dili, dünyaya ilişkin deneyimlerimizi yapılandırmanın bir aracı olarak kabul eden Halliday, dilbilgisinin bu deneyimlerin yapıyı bozarak ve yeniden yapılandırmasını da gerçekleştirebileceğini ileri sürmektedir (1998: 190). Dilbilgisinin yeniden yapılandırma süreçleri içinde en çok başvurulan süreç *adlaştırmadır*.

Halliday'e göre, anlamlar ve onları sözcükleştirme biçimlerimizin ilk önce kültürümüzde evrimleşen ve yazdığımız metinlerde kendilerini gösteren belirtisiz biçimleri söz konusudur (Martin, 1999). Bu belirtisiz ilişkilerin başlıcaları, şunlardır:

- a. *Adlar katılımcıları kodlar*
- b. *Eylemler süreçleri kodlar*
- c. *Sıfatlar nitelikleri kodlar*
- d. *Bağlaçlar mantıksal ilişkileri kodlar*

Oysa anlamlar ve sözcükleştirmeleri, her zaman bu şekilde işlememektedir. Halliday (1985, 1994), bu belirtili kodlamaları “*Dilbilgisel Eğretileme*” olarak adlandırmaktadır. Çünkü bu birimleri anlamlandırabilmek için iki aşamalı bir okuma yapmak gerekmektedir. İlk olarak söz konusu birimin gerçek dilbilgisel ulamı çerçevesinde sözcüksel anlamı okunmakta, daha sonra da esas olarak kodlanan ‘altta yatan anlam’ temsili olarak okunmaktadır. Aşağıda anlamların yukarıda belirtilen belirtisiz biçimlerin belirtili kodlamaları verilmiştir¹:

- a. *Adlar süreçleri kodlar*
- b. *Adlar nitelikleri kodlar*
- c. *Adlar mantıksal ilişkileri kodlar*

Kuramsal Çerçeve

Tarih metinlerinde yeğlenen kipin ne olduğunu saptayabilmek için temel ölçüt olarak kabul ettiğimiz Adlaştırma yapılarının bu metinlerdeki dağılımını ve işlevini inceleyebilmek için dili bir dizge olarak gören ve bu dizgenin farklı kültürel ve toplumsal bağlamlardaki işleyişini ortaya koymaya çalışan ‘Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi Modeli’ (Halliday, 1985, 1994; Hasan, 1996; Martin, 1992; Matthiessen, 1996, Eggins, 1994) kuramsal çerçeve olarak belirlenmiştir.

¹ Türkçede yalnızca eylemler ad olarak kodlanmaktadır (Göksel ve Kerslake 2005, Kornfilt 1997).

Tarih söyleminin olaylar ve bu olayları gerçekleştiren katılımcılar ve bunlara eşlik eden koşullarla kurgulandığı saptamasından hareketle, çalışmamızın örneklemini oluşturan tarih metinleri, Dizgeci İşlevsel Dilbilgisi'nde yer alan ve dünyaya ilişkin deneyimlerimizin dilsel kodlanma araçları olan *süreç*, *katılımcı* ve *koşulları* içeren Geçişlilik Dizgesi temelinde çözümlenecektir. Örnekleminizde yer alan metinler üzerinde yapılacak Geçişlilik Çözümlemesi aşağıdaki üç bileşeni göz önünde bulunduracaktır.

1. Süreçler

Öyküyü tarih metnine dönüştürme sürecinde hareketlerin eylemlerden adlara aktarılması beklenir ve hareketler insan katılımcıların yerini alırlar. Bu yer değiştirme sürecinde en sık başvurulan dilsel araç ise, adlaştırmalardır. Yani, adlaştırmalar aracılığıyla süreçler, hareketler Şey'lere dönüşür ve Şey'lere özgü tüm özelliklere sahip olurlar; yani, niceleyebilir, niteleyebilir, sınıflama yapabilir, Kılış gerçekleştirebilir ve Kılışlardan etkilenebilir, neden olabilir, Niteliklere sahip olabilir ve diğer Şey'lerle karşılaştırılabilirler (Eggins, Wignell ve Martin 1993: 78).

- (2) Bu görüşmeler sonunda iki taraf **medineye göçün uygun ortam sağlanıncaya kadar ertelenmesini** kabul etti.

Örnek (2)'de, *Medineye göçün ertelenmesi* biçiminde kodlanan bir hareket Şey'e dönüştürülmüş; bu suretle *kabul et-* eyleminin Nesnesi konumuna getirilmiştir.

2. Süreçte yer alan insan ve nesnelere

Tarih teknolojisinin yani tarihi soyutlayarak öykülemeyi uzaklaştırma sürecinin ilk basamağı olan katılımcıları ve bu katılımcıların sözbilimsel kip değiştikçe ne gibi değişiklikler sergilediğini görebilmek için Eggins, Wignell ve Martin'in (1993) çalışmalarında kullandıkları, ancak bir ölçek üzerinde göstermedikleri ölçütler kullanılacaktır. Eggins, Wignell ve Martin (1993) çalışmalarında yaptıkları çözümlemelerde katılımcıları incelerken bu katılımcıların sözbilimsel kip ölçeğinin iki ucunda yer alan Anlatı ve Savlama metinlerinde farklılıklar sergilediklerini ileri sürmüşlerdir. Bu çalışmada da

Türkçe Tarih Metinlerinde Adlaştırma Temel Alınarak Sözbilimsel Kipin Saptanması

çözümlemelerimizi yaparken çalışmamıza yardımcı olması için Eggins, Wignell ve Martin'in (1993) kullandığı ölçütler bağlamında Anlatı sözbilimsel kipinin göstergeleri olarak kabul edilen İnsan-Özgül ve İnsan-Genel; Savlama kipinin göstergesi olarak da Adlaştırmalarla kodlanan katılımcıların örneklemeimizi oluşturan metinlerdeki dağılımı temel alınmıştır.

- (3) Çanakkale savaşındaki başarılarından dolayı *önce* albaylığa *daha sonra da* generalliğe yükseltilen **Mustafa Kemal Paşa** doğu cephesine atandı.

Örnek (3)'te *atanma* sürecinden etkilenen katılımcı +İnsan ve + Özgül özelliği taşıyan dolayısıyla da İnsan-Özgül olarak kodlanan *Mustafa Kemal Paşa AÖ*'dir.

3. Sürece eşlik eden koşullar

Birbirleriyle zamansal ya da nedensel olarak ilişkilendirilebilen etkinlikler, Halliday'in (1985) terimiyle koşullar, göz önünde bulundurulduğunda, tarih teknolojisi açısından, tarihi salt öykümeden uzaklaştırmak için süreçler arasındaki zamansal diziliş bağlarının değiştirilmesi gerekmektedir. Bunu sağlamak için iki tarihi olay arasındaki zamansal ilişki *önce ve sonra* gibi zaman belirteçleri yerine belli bir dönemi adlandıran *1940'lı yılların başında* gibi ifadelerle ya da belli bir katılımcıya doğal yaşam döngüsü sağlayan *Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında...* gibi zaman bildiren ifadelerle kullanılır.

- (4) *Çanakkale savaşı döneminde*, Mustafa Kemal Paşa doğu cephesine atandı.

Örnek (3)'te zamanda sıralılığı kodlayan *önce* ve *sonra* zaman belirteçlerinin yerini örnek (4)'te italikle kodlanan bir dönem adı almıştır. Dolayısıyla örnek (3)'te sergilenen zamanda sıralılık yerini zamanda belirli bir döneme bırakmıştır.

Çalışmanın örnekleme olarak seçilen tarih metinleri yukarıda sıralanan üç bileşen temelinde çözümlenecek, bu yolla metinlerin sözbilimsel kipleri belirlenmeye çalışılacaktır. Çalışmamızın inceleme nesnesi olarak adlaştırma

olgusunun metinlerin sözbilimsel kipini belirlemedeki rolü ise aşağıdaki gibi saptanmaya çalışılacaktır:

a) Öyküyü tarih metnine dönüştürme sürecinde hareketler eylemlerden adlara aktarılır ve bir bakıma bir önceki basamakta elenen insan katılımcıların yerini alır.

b) Sözbilimsel kip değiştikçe yani, alt sınıflardan üst sınıflara doğru ilerledikçe (Lise 1. sınıftan Lise 3. sınıfa) katılımcıların kodlanmasında bireylerden genel sınıflara geçilmesi beklenmektedir.

c) Bir etkinlik dizisini oluşturan etkinlikler birbirleriyle zamansal ya da nedensel olarak ilişkilendirilebilmektedir. Tarihi öykülemekten uzaklaştırmak için öncelikle süreçler arasındaki zamansal diziliş bağlarını değiştirmek gerekmektedir. Bu durum tümcede yeni bir zamanda yerleşimi gerektirmektedir.

Örneklemin Oluşturulması

Bu çalışmanın bütüncesi, Türkiyede 2006-2007 öğretim yılında İlköğretim ve Ortaöğretim düzeyinde okutulan İlköğretim 6. sınıf Sosyal Bilgiler ve Lise 3. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitaplarından oluşmaktadır. Bütüncemizi Aşağıda Çizelge (1) üzerinde gösterelim:

Çizelge 1: Çalışmanın bütüncesi

Kitabın adı	Yazarı	Yayın tarihi	Yayınevi
<i>İlköğretim 6 Sosyal Bilgiler</i>	Doç. Dr. Enver Aydın Kolukisa Araş. Gör. Halil Tokcan Araş. Gör. Bülent Akbaba	2006	M.E.B.
<i>Lise 3 T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük</i>	Ahmet Mumcu Mükerrem K. Su	2004	M.E.B.

Yukarıda verilen bütünceden rastlantısal olarak seçilen ve örnekleminizi oluşturan tarih metinlerinin tümce sayıları her sınıf için ortalama 300 tümce

Türkçe Tarih Metinlerinde Adlaştırma Temel Alınarak Sözbilimsel Kipin Saptanması

olarak belirlenmiştir. Yani, İlköğretim 6. ve Lise 3. sınıfların her birinden ortalama 300 tümcelik toplamda 600 tümcelik bir örneklem oluşturulmuştur. Örnekleme oluştururken temel alınan ölçütler aşağıdaki gibidir:

- Metinlerde yer alan öğrenciye yönelik sorular inceleme dışı bırakılmıştır.

- Çalışmanın bütüncesi oluşturulurken temsili olduğunu düşündüğümüz İlköğretim 6. sınıf ve Lise 3. sınıf ders kitapları alınmış, diğer ara sınıflarda okutulan ders kitapları çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

- Güvenilir sonuçlar elde edebilmek amacıyla her sınıf için metinlerin tümce sayıları ortalama 600 olarak saptanmış ve bu ölçütü karşılayacak kadar metin rastgele seçilmiştir.

- Metinlerin çözümleme aşamasında, Martin (1991) ve Halliday'ın (1985) sıralamalı tümce olarak tanımladığı tümceler temel alınmıştır. Yani, metinlerdeki eşit ve bağımlı tümceler önerme düzleminde ele alınarak çekimli eylemi olan her tümce ya da tümce bölümü bir birim olarak kabul edilmiş ve metinler buna göre bölümlenmiştir.

Çalışmamızın bu bölümünde bütüncemizi ve bütüncemizden seçtiğimiz örneklemimizi tanıttıktan sonra, örneklemimizi oluşturan İlköğretim ve Ortaöğretim düzeyinde okutulan tarih metinlerinin çözümlemelerinden elde edilen bulguları yorumlamaya geçebiliriz.

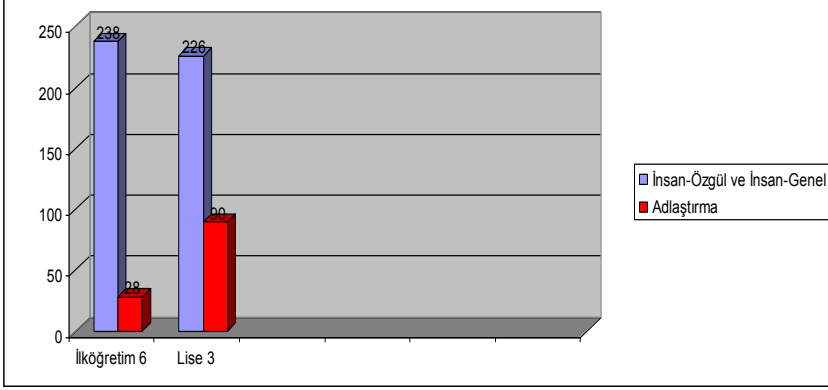
Bulgular ve Tartışma

Eggin, Wignell ve Martin, tarihi yazıya dökme sürecinde dilbilgisel eğretilenlerin insanları metinden çıkartmak, hareketleri Şey'lere çevirmek ve zamansal dizilişi yerleşime dönüştürmek için farklı biçimlerde kullanıldığını, yani farklı işlevleri olduğunu ileri sürmektedirler (1993: 77-81). 'Tarih Teknolojisi' olarak da kavramlaştırılan bu süreçte, yani öyküyü tarihe dönüştürmeyi sağlayan soyutlama sürecinde üç temel düzenek kullanılmaktadır (Eggin, Wignell ve Martin, 1993: 90-92):

a) Katılımcılar b) Süreçler c) Etkinlikler

Bu farklı işlevler ve düzenekler ise, geçişlilik dizgesindeki üç bileşenle eşleşmektedir. Eggin, Wignell ve Martin (1993: 81), bu farklı türden adlaştırmaların toplu etkisinin, tarih söyleminden öykülemenin çıkartılması olduğunu ileri sürmektedirler. Bu bilgiler ışığında örneklemimizden elde ettiğimiz verileri incelemeye başlayabiliriz.

İlk olarak, tarih teknolojisinin ilk basamağında yer alan Katılımcılar'ı incelediğimizde, aşağıda Grafik (1)'deki gibi bir görünüm karşımıza çıkmaktadır.

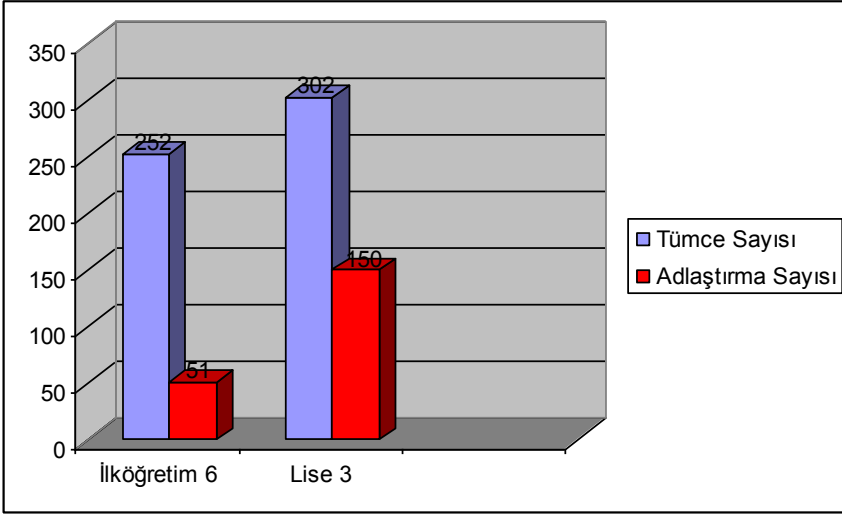

Grafik 1: Türkiyede İlköğretim 6. Sınıf ve Lise 3. Sınıf Düzeyinde Okutulan Tarih Metinlerinde Katılımcıların Dağılımı

Yukarıda Grafik (1) de görüldüğü gibi, İlköğretim düzeyinde (İlköğretim 6) İnsan-Özgül (88 katılımcı) ve İnsan-Genel (123 katılımcı) özellikli katılımcılar (toplam 211 adet) adlaştırmalarla kodlanan katılımcılara (toplam 28 adet) göre çok daha sık kullanılmıştır. Bu Grafik bize, Türkiye'deki İlköğretim okullarında okutulan tarih metinlerinde katılımcıların kodlanmasında adlaştırmaya dolayısıyla da soyutlamaya çok az başvurulduğunu göstermektedir. Bu bulgu, temel özelliği insan kılıcılar olan Anlatı sözbilimsel kipinin (Coffin 1997, 2000, 2004), İlköğretim tarih metinlerinde yeğlenen sözbilimsel kip olduğunu sezdirmektedir. Buna karşın, Lise 3 metinlerinde adlaştırmalarla kodlanan katılımcı oranlarının (123 katılımcı) İlköğretim tarih metinlerine oranla arttığı saptanmıştır. Ancak Grafik (1) de görüldüğü gibi, Lise 3 tarih metinlerinde insan-özümlü ve insan genel katılımcıların oranı (toplam 193 katılımcı) adlaştırmalarla kodlanan katılımcılara göre daha yüksektir. Bu da bize, İlköğretim düzeyinden Lise düzeyine gidildikçe adlaştırmaların, yani soyutlamaların arttığını buna karşın Coffin'in (1997, 2000, 2004) belirlemelerinden yola çıkarak Savlama sözbilimsel kipinin baskın olarak görülmesi beklenen Lise 3 düzeyinde katılımcılar açısından Anlatı sözbilimsel kipinin özelliklerinin hala sergilenmekte olduğunu göstermektedir.

Türkçe Tarih Metinlerinde Adlaştırma Temel Alınarak Sözbilimsel Kipin Saptanması

İkinci olarak süreçleri ele aldığımızda, İlköğretim 6. sınıf ve Lise 3. sınıf düzeyinde okutulan tarih metinlerinde yer alan süreçlerin görünümü şu şekilde olmaktadır:

Grafik 2: Türkiyede İlköğretim 6. Sınıf ve Lise 3. Sınıf Düzeyinde Okutulan Tarih Metinlerinde Süreçlerin Dağılımı

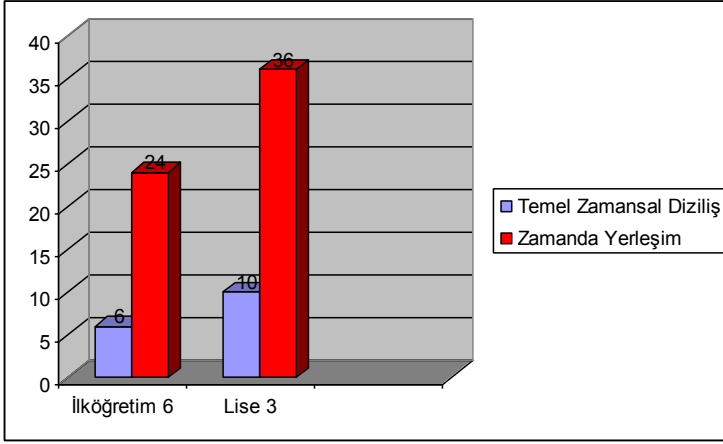
Toplam 252 tümceden oluşan İlköğretim 6.sınıf tarih metinlerinde 51 adlaştırma yapısı (%20,2) görülmüştür. İstatistiksel olarak anlamlılık seviyesi 0.05 olarak alındığında, bu oran anlamlı değildir.

Adlaştırma sayısı temel alınarak, örneklemimizi oluşturan tarih metinlerinden elde edilen bu oranları yorumlamaya başlamadan önce Coffin (1997, 2000, 2004) Martin (1991) ve Schleppegrell'in (2004) tarih söyleminde adlaştırmalara ilişkin saptamalarını gözden geçirmekte yarar vardır.

Coffin (1997, 2000, 2004), Martin (1991) ve Schleppegrell (2004), tarih söyleminde alt sınıflardan üst sınıflara (İlköğretim düzeyinden Ortaöğretim düzeyine) gidildikçe, adlaştırmaların, dolayısıyla da soyutlamanın arttığını ileri sürmektedirler. Araştırmacıların bu saptamaları doğrultusunda, yukarıda Grafik (2)'de verilen oranlar göz önünde bulundurulursa, İlköğretim 6. sınıfta okutulan tarih metinlerinde saptanan adlaştırma oranlarının (%20,2) istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla bu metinler Coffin'in (1997, 2000, 2004) belirlemeleri doğrultusunda, adlaştırma temel alındığında, Anlatı

sözbilimsel kipinin özelliklerini taşımaya devam etmekte ve Savlama sözbilimsel kipine geçememektedirler. Bu bağlamda Lise 3. sınıfta okutulan tarih metinlerinde saptanan adlaştırma oranları (%49,6), istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. O halde, Lise 3. sınıfta okutulan tarih metinlerinin sözbilimsel kipini belirleme ölçütü olarak yalnızca adlaştırma sayısı temel alındığında, bu metinlerin Savlama türü özelliği sergilediklerini göstermektedir.

Son olarak tarih teknolojisinin üçüncü bileşeni olan ve geçişlilik dizgesinde koşul olarak kodlanan Etkinlikler basamağı incelendiğinde aşağıdaki gibi bir Grafik elde edilmektedir:

Grafik 3: Türkiyede İlköğretim 6. Sınıf ve Lise 3. Sınıf Düzeyinde Okutulan Tarih Metinlerinde Zaman Bildiren İfadelerin Dağılımı

Coffin (1997, 2000), temel zamansal dizilişin, yani zamanda sıralılığın Anlatı sözbilimsel kipinin baskın özelliği olduğundan söz etmektedir. Buna karşın, Coffin'e göre, Savlama sözbilimsel kipinde kronolojik olmayan zaman işlemekte; bir başka deyişle, zamanda sıralılık ilkesinden uzaklaşmaktadır. Yukarıda elde ettiğimiz bulgumuzu bu çerçevede değerlendirdiğimizde, örneklemimizi oluşturan ve İlköğretim 6. sınıf düzeyinde okutulan tarih metinlerinin zamansal açıdan, Anlatı sözbilimsel kipi ulamı altında yer alamayacağı görülmektedir.

Grafik (3)'teki veriler, örneklemimizi oluşturan tarih metinlerinde saptanan zaman ifadelerinin sınıf düzeylerine göre "Zamanda Yerleşim" ve "Temel Zamansal Diziliş" ulamları açısından dağılımını göstermektedir. Bu

dağılımı incelediğimizde, İlköğretim 6. sınıfta okutulan tarih metinlerinde 6 katılımcı temel zamansal dizilişi kodlarken, 15 adet katılımcı zamanda yerleşimi kodlamaktadır. Bir başka deyişle bu metinlerde temel zamansal diziliş, yani zamanda sıralılıktan uzaklaşarak, tarihi zamanda donuk bir sahneye dönüştürme sürecine geçildiği görülmektedir. Bu durumu, tarih söyleminin sözbilimsel kipleri açısından yorumladığımızda, İlköğretim düzeyinde temel zamansal dizilişi kodlayan zaman ifadelerinin zamanda yerleşimi kodlayan ifadelere göre oldukça seyrek görüldüğü saptanmıştır. Bu da, İlköğretim 6. sınıf düzeyindeki tarih metinlerinin Zaman ulamı açısından Anlatı sözbilimsel kipinden uzaklaştıkları anlamına gelmektedir.

Lise 3. sınıfta, buna karşın 10 adet katılımcı temel zamansal dizilişi kodlarken, 111 adet katılımcı zamanda yerleşimi kodlamaktadır. Bu da en azından örneklemeimizi oluşturan Lise 3. sınıf tarih metinlerinde geçmişin belli zaman aralıkları ve dönemler biçiminde genelleştirilerek soyutlandığı; ve metinlerin bilgi düzenlenişinin adlaştırmalar aracılığıyla yapılandırılarak, öykümeden uzaklaşıldığı anlamına gelmektedir. Bir başka deyişle, örneklemeimizi oluşturan tarih metinlerinde zaman bildiren ifadelerin yerini belli zaman aralıkları ve dönemler almış, böylelikle tarih, İlköğretim 6. sınıftan başlayarak Lise 3. sınıfa kadar giderek artan biçimde soyutlama aracılığıyla öykümeden uzaklaştırılmıştır. Tarihin genellemeler aracılığıyla soyutlanarak Öyküleme kipinden uzaklaştırılması, metinlerin bilgi düzenlenişine de önemli ölçüde katkı sağlamaktadır.

Bu üç basamağın tarih teknolojisi bakımından toplu etkisi değerlendirildiğinde, ilk iki basamak olan katılımcılar ve süreç basamağında, Türkiye’de İlköğretim 6. sınıfta okutulan tarih metinlerinin Anlatı sözbilimsel kipinin özelliklerini sergilediği görülmektedir. Bu iki basamaktaki adlaştırmalar, diğer katılımcı ve süreçlere oranla çok düşük sayılarda karşımıza çıkmaktadır. Tarih teknolojisinin son basamağı olan Etkinlikler basamağında ise, ilk iki basamağın aksine adlaştırmaların ve bu adlaştırmaların kodladığı zamanda yerleşim özelliğinin ağır bastığı görülmektedir. Bu durum da, Türkiye’de İlköğretim 6. sınıf düzeyinde okutulan tarih metinlerinin Anlatı sözbilimsel kipinin özelliklerini sergilemekle birlikte, tarihsel teknolojinin en temel özelliklerinden biri olan ‘zamansal dizilişi’ bozma onu bir yerleşime dönüştürme işlevinden yararlandığını göstermektedir. Oysa, Lise 3. sınıfta okutulan tarih metinlerinde adlaştırma ile kodlanan katılımcıların İnsan-Özgül katılımcılardan fazla olması, bu metinlerin, katılımcılar bağlamında, ağırlıklı

olarak Savlama sözbilimsel kipinin genelleştirilmiş, soyut katılımcılar özelliğini taşıdığını göstermektedir. Dolayısıyla bu metinlerde artan düzeyde soyutlamanın görülmesi, baskın bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum da, bize Lise 3. sınıf düzeyinde okutulan tarih metinlerinin İlköğretim 6. sınıf düzeyinde okutulan metinlerin aksine, bireysel katılımcılardan dolayısıyla da geçmişi öykümeden uzaklaşıp tarihe dönüştürme sürecinde, yani tarih teknolojisi kavramını işletmede daha etkin olarak rol aldıklarını göstermektedir. Süreçler bağlamında, Lise 3. sınıf düzeyinde okutulan tarih metinlerinde saptanan adlaştırma oranları, istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur (bkz. Grafik 2). Bir başka deyişle, örnekleminizde yer alan Lise 3. sınıf tarih metinlerinde saptanan adlaştırma sayıları, bu metinlerde geçmişin, öykümeden uzaklaştırılarak soyutlandığına, yani tarih teknolojisinin etkin biçimde kullanıldığına işaret etmektedir. Ancak Eggins, Wignell ve Martin (1993: 90-91) tarih teknolojisi kavramının sadece süreçler aracılığıyla değil, katılımcılar ve etkinliklerin bileşenleriyle birlikte geliştiğini ileri sürmektedirler. Dolayısıyla, çalışmamızın örnekleminde yer alan Lise 3. sınıf tarih metinlerinde tarih teknolojisinin varlığından söz edebilmek için, bu kavramı ortaya çıkaran üç bileşenin de (süreçler, katılımcılar ve etkinlikler) göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Çalışmamızda incelediğimiz metinlerden elde ettiğimiz bulgular ışığında, soyutlama sürecinin Katılımcı bileşeninde, İlköğretim 6. sınıf düzeyinde okutulan metinlerde işlemediği; buna karşın Ortaöğretim düzeyinde Lise 3. sınıf tarih metinlerinde adlaştırmalar aracılığıyla katılımcıların yoğun olarak soyutlandığı saptanmıştır. Süreç bileşeninde de bu bulgumuzla örtüşen bir durum sergilenmiştir. Buna göre, İlköğretim 6. sınıf düzeyinde okutulan tarih metinlerinde adlaştırma oranları istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamış; Ortaöğretim düzeyinde Lise 3. sınıfta okutulan metinlerde ise, olayların, hareketlerin Şey'lere dönüştürülerek soyutlandığı gözlemlenmiştir.

Bu bulgular ışığında, Türkçe tarih metinlerinde tarih teknolojisinin nasıl bir yol izlediğini şu şekilde gösterebiliriz:

Türkçe Tarih Metinlerinde Adlaştırma Temel Alınarak Sözbilimsel Kipin Saptanması

Şekil 2: Tarih Teknolojisinin Basamakları

Şekil (2)'de de görüldüğü gibi, Türkçede tarih metinlerinde, zamansal dizilişin zamanda yerleşime dönüştürülmesi süreci sıklıkla kullanılmakta ve böylece tarihin “geçmiş yaşama döndürmekten öte, insanların yaptıklarıyla, yazıya dökülenler arasındaki mesafeyi arttırma amacı” yerine getirilmeye başlanmış olmaktadır. Yani Türkçe tarih metinlerinde soyutlama ilk olarak zamanın soyutlanmasıyla başlamaktadır. Daha sonra, Şekil (2)'de bir üst basamak olan katılımcıların soyutlanması aşamasına geçilmektedir. Ancak Türkiye’de İlköğretim düzeyinde 6. sınıfta okutulan tarih metinlerindeki katılımcıların soyutlanması istatistiksel açıdan anlamlı sonuçlar ortaya koymamıştır. Bu durum tarih teknolojisinin bir diğer basamağı olan süreçler için de geçerlidir. Zamanın ve katılımcıların soyutlanmasından daha soyut ve karmaşık olan süreç basamağında süreçler arasındaki nedensel ilişkiler de soyutlama yoluyla kurulmaktadır ve örneklemimizi oluşturan tarih metinlerinde bu türden yapıların da çok az görüldüğü belirlenmiştir. Bu nedenle örneklemimizdeki metinlerde soyutlamanın ve tarih teknolojisinin yalnızca bir basamakla sınırlı kaldığı ve bu basamağın ötesine çok da geçemediği görülmüştür. Adlaştırmalar açısından bakıldığında, Türkiye’de İlköğretim 6. sınıf düzeyinde okutulan tarih metinlerinin, tarihi öykümeden bir adım uzaklaştırdığını ancak tarih teknolojisinin bütün basamaklarını tam olarak kullanmadığını ve dolayısıyla Anlatı sözbilimsel kipinden Savlama sözbilimsel kipine geçemediklerini göstermektedir.

Oysa Ortaöğretim düzeyinde Lise 3. sınıfta okutulan tarih metinlerinde soyutlama süreci, yani tarih teknolojisi yine Zamanın soyutlanmasıyla başlamakta ve aşamalı olarak Süreçler ve Katılımcılar basamaklarında da sürdürülmektedir. Buna göre, elde ettiğimiz bulgular, Türkiye’de Ortaöğretim düzeyinde okutulan tarih metinlerinin tarihi, öykümeden giderek uzaklaştırdığını dolayısıyla da tarih teknolojisinin bütün basamaklarını aşamalı

olarak kullandığını göstermektedir. Bu durum da bu tarihi metinlerin, Savlama sözbilimsel kipinin dilsel özelliklerini sergilediğine işaret etmektedir.

Sonuç

Türkiyede İlköğretim 6. sınıf ve Lise 3. sınıf düzeyinde okutulan tarih metinlerinde yeğlenen sözbilimsel kipin adlaştırma temel alınarak belirlenip belirlenemeyeceğini sorgulayan çalışmamızda, Adlaştırmanın kullanım oranının tarihsel teknolojinin kullanımını etkilediği, dolayısıyla sözbilimsel kipi belirlemede bir ölçüt olabileceği saptanmıştır. Çalışmamızda ayrıca adlaştırmaların Türkçedeki tarih metinlerinin tarih teknolojisinin temel basamaklarından biri olan zamanın çizgisel dizilişten kopartılıp yerleşime dönüştürülmesi işleviyle tarihi soyutlamaya başladığı ancak bu basamağın ötesine geçip tarih metinlerini Anlatı sözbilimsel kipinden Savlama sözbilimsel kipine taşıyamadığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

Burke, P. (1991). *New Perspectives on Historical Writing*. Oxford, U.K.: Polity Press.

Coffin, C. (1997). Constructing and giving value to the past: An investigation into secondary school history. F. Christie ve J.R. Martin (Ed.), *Genre and Institutions: Social processes in the workplace and school* içinde (ss. 67-97). Norwood, NJ: Ablex .

Coffin, C. (2000). *History as Discourse: Construals of Time, Cause and Appraisal*. Doktora Tezi, University of New South Wales.

Coffin, C. (2004). Learning to write history: The role of causality. *Written Communication*,21: 261–289.

Coffin, C. (2006). Learning the language of school history: The role of linguistics in mapping the writing demands of the secondary school curriculum. *Journal of Curriculum Studies*, 38, 4: 413–29.

Eggs, S. (1994). *An Introduction to Systemic Functional Linguistics*. London: Pinter.

Eggs, S., Wignell, P., ve Martin, J. R. (1993). The discourse of history: Distancing the recoverable past. M. Ghadessy (Ed.), *Register analysis: Theory and practice* içinde (ss. 75-109). London: Pinter.

Türkçe Tarih Metinlerinde Adlaştırma Temel Alınarak Sözbilimsel Kipin Saptanması

Göksel, A. ve Kerslake, C. (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. London ve New York: Routledge.

Halliday, M.A.K. (1985/1994), *Introduction to Functional Grammar*, London, U.K.: Edward Arnold.

Halliday, M.A.K. (1998). Things and Relations: Reagrammaticing experience as technical knowledge. J. R. Martin ve R. Veel (Eds.), *Reading science: Critical and functional perspectives on discourses of science* içinde (ss. 185-235). London: Routledge.

Hasan, R. (1996). *Ways of Saying: Ways of Meaning*. London: Cassell.

Kornfilt, J. (1997). *Turkish*. London: Routledge.

Martin, J.R. (1991). Nominalization in science and Humanities: Distilling knowledge and scaffolding text. E. Ventola (Ed.), *Functional and Systemic Linguistics* içinde (ss. 307-337). Berlin: Mouton de Gruyter.

Martin, J.R. (1992). *English Text: System and Structure*. Philadelphia: John Benjamins.

Martin, J.R. (1999). Mentoring semogenesis: 'Genre-based' literacy pedagogy, F. Christie (Ed.), *Pedagogy and the Shaping of Consciousness: Linguistic and Social Processes* içinde (ss. 123-155). London: Continuum.

Matthiessen, C. (1996). Tense in English seen through systemic-functional theory. M. Berry; C.S Butler; R.P. Fawcett; G. Huang (Eds.), *Meaning and form: systemic functional interpretations* içinde (ss. 431-499). Norwood, NJ: Ablex.

Onega, S. ve Landa, J. (1996). Introduction. S. Onega ve J. Landa. (Eds.), *Narratology* içinde. New York ve London, Longman.